

Афанасьєва М. В., НУ «ОЮА»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА «ВИБОРЧА ІНЖЕНЕРІЯ»

Здійснення законодавчих змін у регулюванні виборчої сфери вимагає наукового забезпечення, яке передбачає розширення рамок вузько дисциплінарного погляду на політико-правову проблематику. Прикладом методологічного міждисциплінарного запозичення є соціально інженерний підхід, що стосовно до виборчого права предметно проявляється у виборчій інженерії. У статті розглядаються особливості застосування предметного та проблемного методологічного підходів у межах виборчої інженерії.

Осуществление законодательных изменений в регулировании избирательной сферы требует научного обеспечения, которое предусматривает расширение рамок узко дисциплинарного взгляда на политико-правовую проблематику. Примером методологического междисциплинарного заимствования является социальный инженерный подход, который применительно к избирательному праву предметно проявляется в избирательной инженерии. В статье рассматриваются особенности применения предметного и проблемного методологического подходов в рамках избирательной инженерии.

Implementation of legislative changes in the regulation of the electoral sphere requires scientific support, which includes broadening the scope narrow disciplinary view of the political-legal issues. An example of an interdisciplinary methodological borrowing is a social engineering approach, which is applied to the electoral law objectively manifested in the electoral engineering. The article deals the features of the objective and the problem methodological approaches within the electoral engineering.

Традиційно склалося, що функціонування та зміни різних сфер громадського життя є предметом вивчення окремих соціальних і гуманітарних наук: сферою політики й політичними інститутами займається політологія, сферою права й правових інститутів – правознавство, господарсько-економічною сферою – економіка і так далі. Однак у рамках кожної із цих наук вже давно ставляться й вирішуються міждисциплінарні проблеми. Для політико-правових досліджень, крім методологічних міркувань, пов'язаних з комплексним характером виникаючих у даній області

проблем, така необхідність диктується специфікою самого предмета вивчення: досить складно виділити дійсність «чистого права», «чистої держави» або «чистої політики» і залишатися усередині цих рамок. Доводиться визнати, що право зазнає впливу з боку політичних сил і навпаки.

Проблеми політико-правових перетворень, що стоять перед сучасною Україною є комплексними, оскільки їхнє вирішення передбачає вплив на складну сукупність соціальних, економічних, політичних, культурних процесів, що впливають один на одного. У випадку «цілеспрямованих» змін, які найчастіше ініціюються державною владою або відбуваються при її особистій участі це означає, що суб'єкти, які розробляють і реалізують соціальні проекти у взаємодіючих сферах суспільного життя, повинні перебороти дисциплінарну автономію й діяти узгоджено.

Проведення цілеспрямованих політико-правових змін, пов'язаних із суспільними змінами, вимагає наукового забезпечення, що має на увазі розширення рамок вузько дисциплінарного погляду на політико-правові проблеми. Навіть у тих випадках, коли кожна зі сфер суспільного життя успішно обслуговує відповідна наукова дисципліна, прикордонний характер політико-правової області вимагає міждисциплінарної організації досліджень, що забезпечують відповідну практичну реалізацію.

Відсутність міждисциплінарної методології безпосередньо зачіпає дослідження політико-правових явищ. У той момент, коли суспільству найбільше потрібні науково обґрунтовані реформи та адекватне перенесення на вітчизняний ґрунт деяких західних політичних і правових інститутів, наша країна виявилася в ситуації методологічного дефіциту, коли відсутні адекватна мова й способи пізнання та практичної діяльності з точки зору соціальних перетворень, що відбуваються.

Мова йде про міждисциплінарну методологію, під якою мається на увазі створення методологічних засобів міждисциплінарних досліджень, вироблення підходу до проблем, що виростають із «комплексних» областей діяльності та спочатку формулюються мовою практики, а не однієї з наукових дисциплін [1, 11].

Розвиток науки, здійснення нових наукових досліджень і розробок, необхідність вирішення різного роду наукових завдань і проблем обумовлюють процес постійного розширення та ускладнення арсеналу методів конституційно-правової науки. Спроба побудови методологічного підходу, придатного для організації

міждисциплінарних політико-правових досліджень, опирається на припущення про те, що найбільш ефективною стратегією подібної організації й одержання необхідних у цьому випадку системних уявлень про ціле є синтез методів [2]. Використання знань інших наук відбувається шляхом формування нових юридичних дисциплін на стику юриспруденції з суміжними науками (конфліктологія, правова соціологія тощо), а також так званої «юридизації методів інших наук». Ця юридизація є трансформацією неюридичних методів і дисциплін, їх перетворення з позиції конституційного права і включення в контекст предмета й методу науки. Логічно припустити, що необхідність конституційного права у звертанні до дослідницьких засобів інших наук виникає в тих випадках, коли поставлені цілі дослідження, необхідні дослідницькі результати не можуть бути отримані за допомогою наявного методологічного арсеналу.

Прикладами методологічного міждисциплінарного запозичення, яке здійснюється конституційним правом для відображення нових граней конституційно-правової дійсності є соціально інженерний, технологічний підхід, який будучи застосований до виборчої сфери набуває нового предметного наповнення та проявляється у виборчій інженерії.

Аналіз наукових досліджень свідчить про наявність інтересу представників різних наук до соціоінженерного підходу, звертають увагу праці: В. І. Курбатова, О. В. Курбатової, В. А. Лукова, О. В. Юсупова, К. Поппера, К. Рихтаржика, Дж. Сарторі, Н. Стефанова, Ф.-А. Хайека та інших. Стосовно виборчої інженерії висловлювали свої позиції: В. Бебик, М. Каміньський, М. Кіт, В. Коматовський, В. Полторак, О. Петров, Ю. Шведа та інші. Однак в межах конституційної науки, до предмета якої відносяться питання конституційно-правового регулювання організації та проведення виборів, тематика цілеспрямованих законодавчих змін виборчої системи та виборчого процесу залишається комплексно недослідженою.

Мета даної статті полягає у виявленні особливостей застосування соціоінженерного підходу до виборів в межах міждисциплінарного наукового напрямку «виборча інженерія», а також у висвітленні методологічних підходів до його пізнання.

Помилково вважати, що виборча інженерія це продукт публіцистики та «біля наукових» вишукувань, коріння цього явища мають відносно давню теоретичну історію. Відправною методологічною точкою для пізнання виборчої інженерія та загальною

до її сутності є соціальна інженерія, як комплексний науковий напрямок, що знаходить своє застосування в прикладних соціальних науках.

Соціологія, психологія, політичний маркетинг та менеджмент, юриспруденція – кожна пред'являє претензії на праволодіння терміном «інженерія», надаючи йому свого змістовного забарвлення. Однією з перших термін «інженерія» з технічно-виробничої сфери запозичила соціологія з метою підкреслення відмінності практичних функцій, виконуваних різними фахівцями в сфері управління, від діяльності фахівців фундаментальної науки, що виконують когнітивну функцію [3]. Центральною проблемою соціальної інженерії є обґрунтування можливості внесення усвідомлених і запланованих змін у соціальні системи, що функціонують на різних рівнях життєдіяльності суспільства, визначення способів, масштабу, обмежень, заходів і методів реалізації цих змін. Основна функція сучасної соціальної інженерії – діяльність по проектуванню та реалізації свідомих змін соціальних систем, їхніх підсистем і елементів.

Вперше у науковий обіг термін «соціальна інженерія» ввів Р. Паунд в 1922 році у його праці «Введення у філософію права» (за іншими відомостями зазначений термін з'явився раніше його застосування приписують, зокрема С. і Б. Веббам).

Соціальна інженерія в її раціонально-конструктивній формі це метод поступових реформ та перетворень соціальних систем, інститутів, організацій. Наукова основа такої інженерії як відмічає основоположник соціоінженерної концепції К. Поппер складається зі збору інформації, яка необхідна для побудови або зміни суспільних інститутів відповідно цілям та бажанням людей. Соціальний інженер віддає перевагу раціональному розгляду інститутів як засобів, які обслуговують певні цілі та оцінює їх виключно з точки зору їх доцільності, ефективності, простоти [5, 58].

Соціальна інженерія поєднує значну кількість різнорідних підходів і поглядів, що істотно різняться між собою, тому що опираються на різні теоретичні моделі соціальних систем, використовують різні уявлення про сутність, логіку та механізми організаційних змін, різні базові методологічні схеми, різний інструментарій, працюють з різними типами об'єктів і, нарешті, вирішують різні практичні завдання. Різноманіття методологічних підходів в соціальній інженерії може бути зведене до двох принципово протилежних поглядів – предметного та проблемного.

Предметний, ґрунтується на уявленні, що соціальна реальність є системною й детермінованою реальністю, що може бути зрозуміла й перетворена на тих же принципах, що й пізнання (перетворення) навколишнього соціального середовища. Він базується на потужній позитивістській традиції дослідницької й інженерної діяльності, що опирається на досвід, напрацьований у природничих науках. У базовій для соціальної інженерії соціологічній науці він представлений такими підходами як: структурно-функціональний (Т. Парсонс, Р. Мертон), конфліктний (Р. Дарендорф), біхевіористський (Б. Скіннер). Прихильники цього підходу виходять із розгляду соціальної реальності як об'єктивної, детермінованої, спадкоємної у своїх змінах, що функціонує й розвивається за своїми законами та логікою. Це дозволяє соціальним інженерам звертатися до теоретичних концепцій і емпіричних закономірностей як до джерела прогнозування поведінки об'єкта в тій або іншій ситуації. Предметний підхід підкреслює можливість пізнання сутнісних характеристик об'єкту, принципову передбачуваність соціальних змін, наслідків будь-якої дії. Робота в рамках цього підходу припускає розгляд об'єкта через призму предмета тієї науки, на фундамент якої опирається фахівець. Знання про природу об'єкта розглядаються як об'єктивні й служать підставою, необхідною умовою при проектуванні змін. При цьому свобода вибору при реалізації цілей і розробці проектів змін практично випадають зі сфери розгляду цих концепцій.

Проблемний підхід у соціальній інженерії, з'явився відносно недавно з 70-х рр. минулого століття та опирається на уявлення про соціальну реальність, які викладені у концепції соціальної дії М. Вебера, в рамках екзистенціально-феноменологічних концепцій, ігрових, інноваційно-стратегічних та інших моделей. Соціальні інститути розглядаються тут як гнучкі системи взаємодії, такі що постійно й свідомо переконструюються їх членами. У якості базової відмітної риси соціальності, у даному підході розглядається її здатність до свідомих або спонтанних, не програмованих ззовні, змін. В основі цілепокладання лежить процес виявлення та вирішення проблем, що виникають у активного соціального суб'єкта в процесі діяльності в контексті, унікальної й суб'єктивно зчитувальної ситуації. При цьому сама ситуація нерідко трактується як неповторне сполучення проблем. Таким чином, соціальна система перебуває в постійному самовизначенні й зміні та нетотожна самої собі. Звідси робиться висновок про відсутність якоїсь стійкої природи

об'єкта орієнтації на використання об'єктивних знань про його сутність. Прихильники цього підходу заперечують виправданість пізнання та перетворення соціальної реальності в рамках наукової методології та розглядають специфіку соціоінженерної діяльності як діяльність міждисциплінарну. На протигагу предметного підходу, соціальні утворення розглядаються не як самототожні собі системи, оскільки виявлені раніше властивості зникають у процесі постійних змін. Вони заперечують саму можливість пізнання сутності об'єкта, як занадто складної, щоб бути зрозумілою, і можливість тиражування досвіду, оскільки ситуація розглядається як унікальна. Замість цього пропонується розглядати об'єкт через призму проблем, що виникають у суб'єкта активної діяльності в соціальній реальності, і суб'єктивних уявлень, щодо вирішення зазначених проблем. У зв'язку зі складністю та багатофакторністю процесів, що протікають у соціальних системах, заперечується виправданість використання вузько предметних уявлень у вирішенні перетворювальних завдань, сама ж соціоінженерна діяльність розглядається як міждисциплінарна та комплексна. «Вільний вибір» і недетермінованість поведінки соціальної реальності розглядається тут як визначальна відмінність соціальних систем від природних, у центрі уваги цього підходу виявляється, таким чином, проблема цілепокладання та реалізації мети.

Як уявляється стосовно виборчої інженерії, яка розглядається як законодавче проектування виборчої системи та виборчого процесу, з метою досягнення заданого політико-правового результату, зазначені підходи не можуть бути використані окремо один від одного, оскільки кожен з них відображає лише одну зі сфер політико-правової реальності: або сферу свободи вибору, цілепокладання, або сферу детермінізму, світу закономірностей та принципової передбачуваності діяльності.

Стосовно виборчої сфери проблемний підхід, фіксує увагу на тій частині політико-правової реальності, що характеризується «свободою» і «активністю», зосереджує увагу на можливості суб'єкта поводитися ініціативно – робити вибір, вносити зміни стосовно елементів виборчої системи та способів організації виборчого процесу. Переструктурування та переконструювання виборчої системи (у широкому сенсі) розглядається в цій логіці як один з можливих варіантів само програмування з боку активного суб'єкта.

Оскільки механізм свідомих змін пов'язаний із цілепокладанням, основною проблемою підходу є проблема вибору та реалізації

цілей індивіда (групи), а також пошуку способів їхньої реалізації. В рамках цієї логіки сама мета може бути визначена як зміст і значення майбутньої дії для суб'єкта діяльності. Сфера, у якій реалізується це завдання є сфера «ідеального». Саме це й дозволяє трактувати соціальну реальність як «сферу свободи». Основна проблематика підходу лежить у площині цілепокладання та ціледосягнення, що обумовлені ціннісно-бажаними уявленнями законотворця. В межах цього підходу важливо забезпечити щоб інтереси та цілі розробників законодавства про вибори базувалися на суспільних інтересах та встановлених конституцією принципах виборчого права, а не були спрямовані на задоволення вузькопартійних потреб, обумовлених політичною доцільністю, пов'язаною з наміром максимізації представництва у виборному органі чи збереженням виборної посади.

Застосування предметного підходу до виборчої інженерії обґрунтовано наступним. По-перше, інженерний підхід проявляється не тільки на активній, але й на пасивній основі, людина, спільність виступають не тільки суб'єктом, але й об'єктом змін. По-друге, інженерія, крім сфери свободи та недетермінованості (що проявляється у відносній свободі вибору цілей і способів їхньої реалізації), має якраз виражені риси системності та детермінованості. Творець законодавства про вибори застосовує вже існуючу, організовану та не всебічно вивчену політико-правову реальність. У третій, ніякий, навіть самий досконало розроблений закон, не гарантує досягнення бажаного результату, якщо не враховує природу, логіку функціонування та розвитку виборів, як політико-правового явища та процесу, що перетворюються. Саме ця сторона виборів може бути описана в межах предметного підходу, як детермінована, така, що має власну природу та логіку функціонування, що дозволяє використовувати для її вивчення та перетворення наукову методологію. Зазначена сторона політико-правової реальності проявляє себе хоча б у тому, що реалізація цілей, створених «вільним суб'єктом», практично ніколи не досягає того результату, що замислювався.

Для предметного підходу характерне прагнення до розробки вихідних концептуальних моделей, прагнення до формалізації, точності виміру та підвищення об'єктивності опису. Цей підхід опирається на технології діагностики та реалізації соціального об'єкта або процесу. Прихильники предметного підходу звертають увагу на принципову передбачуваність наслідків на основі знань про природу та логіку функціонування виборів, вже отриманих

наукою на основі наукової методології. Прикладом використання в межах виборчої інженерії закономірностей функціонування політико-правової сфери є законодавче проектування виборчої системи як процедури розподілу місць у представницькому органі в залежності від перемінних показників (зміст голосу, величина округу, правило переводу отриманих голосів у мандати, голосування за конкретного кандидата або партію (список кандидатів)). Так зокрема, французьким соціологом М. Дюверже встановлені залежності типу партійної системи від виборчої, які зводяться ним до трьох правил (законів): 1) запровадження мажоритарної системи відносної більшості призводить до встановлення двопартійності; 2) мажоритарна система абсолютної більшості сприяє розвитку декількох потужних партій-центру; 3) запровадження пропорційної системи призводить до встановлення багатопартійності [6, 148]. З урахуванням виявлених закономірностей законотворець, при обранні того чи іншого типу виборчої системи, може передбачити до яких політико-правових результатів це може привести і визначити найбільш адекватний та ефективний тип в умовах що склалися. Політологічною наукою також виведені залежності між кількістю місць, що отримує політична партія при пропорційній виборчій системі від метода, що застосовується при розподілі отриманих голосів виборців. Дослідники відмічають, що наприклад метод дільників д'Ондта кращий для крупних політичних партій, оскільки при розподілі залишків голосів ці політичні сили отримують додаткові переваги. В свою чергу виборча квота Хера певною мірою сприяє невеликим партіям, які мають можливість першими «підбирати» місця, що залишилися після їх першого розподілу.

Підсумовуючи зазначимо, що виборча інженерія виступає одним з засобів поєднання науки та виборчої практики. Вона представляє світ науки, що орієнтований на вирішення практичних завдань. Предмет виборчої інженерії складається з наукової організації виборчої системи та процесу, тобто приведення їх у відповідність з дією об'єктивних соціальних законів, які виражені та обґрунтовані у наукових уявленнях та підтверджені емпіричними даними. Виборчу інженерію слід відрізнити від наукових досліджень прикладного характеру. Оскільки виборча інженерія безпосередньо включена в процес управління, тоді як науково-пізнавальна діяльність носить в основному рекомендаційний характер. Виборча інженерія на відміну від наукових досліджень представляє собою нормативну діяльність, вона спрямована

на підтримання виборчої системи (у широкому сенсі) у заданому якісному стані або перехід системи в новий стан у відповідності з заданими параметрами. Область застосування виборчої інженерії сфера належного, тобто конструктивні характеристики та можливості цілеспрямованого, запланованого перетворення параметрів виборчої системи та виборчого процесу.

Інженерний підхід до виборчої сфери – це практична та методологічна установка на застосування з одного боку наукових знань та методів, з іншого практичного досвіду та емпіричних даних в процесі вивчення та проектування конструктивних характеристик виборчої системи та виборчого процесу з метою їх оптимізації та зміни.

Цілі, які переслідуються ініціаторами нинішніх реформ у виборчій сфері, мають бути обґрунтовані та скореговані з точки зору інженерного підходу: по-перше, в частині засобів та технологій, що використовуються, по-друге, щодо їх можливих та дійсних наслідків, які корегують як самі цілі, так і вибір засобів їх реалізації. Цілі мають бути обґрунтовані з точки зору їх реалізованості та вони не повинні розповсюджуватися на тривалий термін. Проектування та зміна виборчої системи (у широкому сенсі) можлива лише на один крок від сьогодення, оскільки перехід на іншу стадію розвитку виборчої системи обумовлений повнотою та якістю проходження попередньої стадії. Крім того, необхідно враховувати наслідки реалізації перетворювальних цілей та завдань. Все що приводить до прямого руйнування попередньої виборчої системи, не може бути предметом ціле покладання, інакше така стратегія може стати засобом соціальної маніпуляції. Краще скорегувати цілі соціоінженерної діяльності, ніж намагатися виправити промахи та негативні результати.

Література:

1. Мирский Э. М. Междисциплинарные исследования как объект науковедческого изучения / Э. М. Мирский // Системные исследования. Ежегодник. – М.: Наука, 1972. – С. 11.
2. Марача В. Г., Матюхин А. А. Президентская власть в политико-правовом пространстве Российской государственности / В. Г. Марача, А. А. Матюхин // Материалы к выступлению на ежегодных политологических чтениях кафедры политологии и политического управления Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации [Електроний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.fondgp.ru/lib/mmk/43>

3. Связи с общественностью как социальная инженерия / Под ред. В. А. Ачкасовой, Л. В. Володиной. – СПб.: Речь, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pr-engineering.narod.ru/vvedenie.html>
5. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги. Т. 1 – Чары Платона / К. Р. Поппер; пер. с англ. под общ. ред. В. Н. Саудовского. – М.: Международный фонд «Культурна инициатива», 1992. – 448 с.
6. Гончарук В. П. Виборча система як чинник розвитку партійної системи / В. П. Гончарук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – 2003. – № 56-61. – С. 148 – 151.

УДК 349.6:504.5(477)

Гавриш Н. С., НУ "ОЮА"

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ҐРУНТІВ

В статті розглядаються теоретико-правові засади основних понять і термінів щодо раціонального використання та охорони ґрунтів. Встановлено неідентичність термінів «земля» та «ґрунт», які є не однопорядковими і не слід їх ототожнювати. Розкриті поняття «ґрунт», «ґрунтова маса» і «ґрунтова суміш». Ґрунт є самостійним об'єктом еколого-правових відносин і визначене поняття повинно широко застосовуватися в екологічному праві України.

В статье рассматриваются теоретико-правовые основы понятий и терминов относительно рационального использования и охраны почв. Установлена неидентичность терминов «земля» и «почва», которые являются не однопорядковыми и не следует их отождествлять. Раскрыты понятия «почва», «почвенная масса» и «почвенная смесь». Почва является самостоятельным объектом эколого-правовых отношений и данное понятие должно широко применяться в экологическом праве Украины.

This article deals with the theoretic and law fundamentals of the notions and terms of rational use and protection of the soil. There is no identity determined of the terms "ground" and "soil", which are not similar and may not be identified. The notions "soil", "soil mass" and "soil mixture" are revealed and interpreted. "Soil" is a separate thing of ecological and legal relations and the mentioned notion has to be widely applied by the Environmental Law of Ukraine.